

Fokus – muligheter i lokalmenigheten

Et konsept for menighetsutvikling

HANS AUSTNABERG
PROFESSOR I PRAKTISK TEOLOGI
hans.austnaberg@vid.no

Sammendrag (abstract):

Artikkelen søker å beskrive og kritisk drøfte hvordan et nytt konsept for menighetsutvikling, Fokus – muligheter i lokalmenigheten, er blitt utviklet og tatt i bruk i en norsk, folkekirkelig sammenheng. Problemstillingen er hva som er Fokus' bidrag. Ut fra et kontekstuell-prosessuelt teorigesiktiv presenterer forfatteren hvilken tenkning om folkekirke som ligger til grunn og hvordan kontekstuelle perspektiv har bidratt til utformingen av kurset. Det pekes på utfordringen med manglende eierskap fra sentrale aktører i kursutviklingens siste fase, at det misjonale perspektivet kan styrkes ytterligere, og at folkekirkeperspektivet, som ligger i kursets grunntenkning, mer konsekvent må komme til syne i alle enkeltdeler av kurset. Kursets inspirasjonsverdi i å lete etter mulighetene i lokalkonteksten og fokus på dimensjonen "misjonerende" i DnKs visjon presenteres som særlige bidrag inn i den norske sammenhengen.

Stavanger bispedømme presenterer fire ulike konsept for menighetsutvikling på sine hjemmesider: Naturlig menighetsutvikling (NaMu), Agenda 1, Menighetsutvikling i folkekirken (MUV) og Fokus – muligheter i lokalmenigheten (Fokus).¹ Begrunnelsen for å presentere flere konsepter er at forskjellige menigheter trenger ulike redskaper i sitt arbeid med menighetsutvikling, og alle de nevnte brukes av menigheter i bispedømmet. NaMu er utviklet i Tyskland, ble introdusert til Norge i 1998, og det finnes etter hvert en omfattende litteratur som beskriver dette verktøyet,² også noe litteratur som vurderer konseptet kritisk (Råmunddal 2012). Agenda 1 driftes av IMI-

kirken i Stavanger og ble startet i 2009. Nettverket er økumenisk og samler menighetsledere til lærefellesskap over en toårsperiode.³ MUV er utviklet og drives av Det teologiske menighetsfakultet. Konseptet bygger på arbeid med menighetsutvikling særlig i USA, men også i Danmark, Tyskland og Sør-Afrika (Hegstad 2012:16). Det er utviklet en arbeidsbok (Birkedal, Hegstad, and Lannem 2011) og en fagbok (Birkedal, Hegstad, and Lannem 2012), og senere er det også skrevet flere artikler på bakgrunn av erfaringer fra prosjektet (Birkedal 2015c, b, a; SIRRIS 2015). Fokus er utviklet i regi av Senter for menighetsutvikling (SMU) ved VID vitenskapelige

høgskole, Misjons-høgskolen og bygger på et konsept for menighetsutvikling i Church of England (CoE), Leading Your Church Into Growth (LyCiG). Et kurshefte for deltakere er utviklet, men ellers er ikke konseptet skriftliggjort. Foreliggende artikkel er et bidrag til dette.

Alle konseptene bygger på eller har hentet impulser fra arbeid med menighetsutvikling internasjonalt. Norske menigheter har i mange år latt seg inspirere av menigheter særlig i USA og England, og i noen grad også i det globale sør, og dette er en naturlig følge av at vi lever i en globalisert verden. Harald Hegstad sier: "Vi trenger å introdusere impulser, ideer og konsepter utenfra, men vi trenger også en kritisk vurdering av de konsepter vi importerer, vi trenger en tilpassning og fortolkning for norske forhold, i lys av den teologi og kirkeforståelse vi opplever som vår." Ikke minst understreker Hegstad at utenlandske konsepter må ta høyde for den folkekirkelige dimensjonen ved lokalmenigheten (Hegstad 2003:8).

Problemstillingen for denne artikkelen er nettopp hva som er Fokus sitt bidrag i en norsk folkekirkessammenheng.⁴ Jeg vil svare på problemstillingen ved å analysere prosessen som har ført fram til konseptet slik det er i dag. To brennpunkt er særlig viktige og fungerer som delspørsmål: I hvilken grad har den norske konteksten, og i hvilken grad har det misjonale perspektivet preget Fokus? Begrunnelsen for spisingen til det "misjonerende" i Den norske kirkes visjon, i tillegg til vekten på norsk kontekst, er min oppfatning av nødvendigheten av et fornyet fokus på det misjonale sett i lys av både en teologisk refleksjon om hva kirken er, og av en svakere oppslutning om kirken i befolkningen (Hegstad 2007:22).⁵

Materiale og teori

For å dokumentere prosessen med utvikling av Fokus bruker jeg referat fra møter i referansegruppen for Senter for menighetsutvikling ved VID MHS og notat og referat fra møter mellom andre involverte i prosessen. Disse dokumentene er sendt til møtedeltakerne og finnes i mitt private arkiv. Jeg bruker også egne notat og mailveksling med betydning for prosessen. Det er utarbeidet et kurshefte til deltakerne på Fokus-

kurset, som ikke er publisert.⁶ Sammen med undervisning i tilknytning til kursheftet og hjemmesiden som presenterer Fokus,⁷ danner dette bakgrunn for å beskrive innholdet i kursopplegget. Fordi Fokus bygger på det engelske kurset Leading your Church into Growth (LyCiG), har jeg brukt deres hjemmeside.⁸ Som leder av SMU har jeg selv vært deltakende i prosessen og vært med i utarbeidelsen av kursopplegget. Mine egne erfaringer vil dermed spille med i presentasjonen og analysen. Fra én side sett er en slik omfattende kjennskap til undersøkelsesfeltet en fordel. Praktisk teologi er kontekstuell og fortolkende, og all tolkning skjer i konkrete, historisk situerte kontekster. Sally A. Brown sier, med henvisning til Gadamer, at vår førforståelse ikke er et hinder, men noe som gir oss muligheter til å forstå et fenomen. Det avgjørende er å være kritisk vurderende til førforståelsen (Brown 2012:114–115). På den annen side representerer mitt forhold til materialet en utfordring. Derfor prøver jeg i artikkelen å ha et reflektert forhold til egen førforståelse og være åpen for at denne også kan ha bidratt til at sider ved prosessen ikke er tilstrekkelig belyst, siden jeg selv har vært en del av og aktør i endringsprosessen.

Det teoretiske rammeverket jeg bruker for å analysere prosessen som har ført fram til Fokus, låner jeg fra feltet endringsledelse, nærmere bestemt et kontekstuellt-prosessuelt perspektiv. Sentrale begrep er kontekst, prosess og utfall eller endringsinnhold. Basismodellen henter jeg fra Harald Askeland (Askeland 2000:65–70). Det dynamiske elementet i en slik modell er prosessen, og både kontekstuelle faktorer og utformingen av selve prosessen vil ha betydning for utfallet. Det er tale om både en ytre (politisk og sosial) og en indre kontekst (kultur og struktur i selve organisasjonen). Det er forholdet mellom konteksten, det konkrete endringsinnholdet og prosessen der endring skjer, som er bærende element i analysen. Mobilisering av engasjement og mening er særlig viktig i endringsprosesser. For å gjøre det mulig å studere endring, deler Askeland det prosessuelle perspektivet inn i tre tidsrammer. Det første er erkjennelse av endringsbehov. Dette kan være resultat av et internt eller eksternt press om endring (reaktivt) eller det kan være en erkjennelse av at endring

er nødvendig for å møte framtidige behov (proaktivt). Et endringsbehov kan også oppstå dersom en sammenligner seg med organisasjoner som synes vellykkede, og ønsker å tilpasse egen organisasjon til disse. Det andre aspektet er selve prosessen. Når et endringsbehov er erkjent, prøver en å definere type endring, klarlegger mulige alternativ med de resultater som antas, og velger ønsket løsning. Prosessen er ikke linjær. Det skjer en gradvis tilpasning etter hvert som ny informasjon samles inn. Motstand mot endring og ulike gruppers interesser kommer vanligvis til syne i implementeringsfasen. Hvem som blir aktivisert, når de aktiviseres, og fordeling av oppmerksomhet fra ulike aktører i faser av prosessen er vesentlig. Det tredje aspektet er materialisering av ny organisasjon eller praksis (utfall). En stabil endringsledelse er vesentlig for at det kommer et konkret innhold ut av prosessen, og det er mulig å styre en endringsprosess, uten dermed å ha kontroll på hvordan endringene virker.

Askeland bruker denne modellen for å studere endringsprosesser i den lokale kirke. Jeg ønsker å bruke modellen for å studere hvordan et menighetsutviklingskonsept er blitt utviklet og tilpasset en norsk folkekirkekontekst. Det betyr at jeg bruker modellen eklektisk og tilpasser den mitt bruk. Jeg starter med å beskrive hva som kjennetegner Fokus (utfall), som er en materialisering av et nytt konsept for menighetsutvikling. Jeg viser så til interne forhold i "organisasjonen" SMU, som gjorde endring ønskelig (indre kontekst). Den ytre konteksten peker på endringer i den vestlige kulturen, det syn på folkekirken som ligger til grunn, og endringer i folks religiøse oppfatninger, som kan sies å være én bakgrunnsfaktor for et sterkere fokus på menighetsutvikling. Det prosessuelle perspektivet strukturerer jeg omkring hvordan endringsbehovet ble erkjent, hvilke aktører som var involvert, og organisering og ledelse av prosessen. Den oppsummerende drøftingen diskuterer hvordan det misjonale perspektivet og den norske konteksten gjenfinnes i prosess og utfall, før jeg kortfattet oppsummerer det bidrag Fokus kan gi inn i norsk folkekirkesammenheng.⁹

Hva kjennetegner Fokus – muligheter i lokalmenigheten?

Det overordnede målet for Fokus er å lede deltakernes oppmerksomhet mot de mulighetene som finnes i lokalmenigheten.¹⁰ Dette søkes virkeliggjort gjennom innholdet i kurset, ved å rette fokus mot det som kan skape utvikling og vekst i menigheten. Den åndelige dimensjonen ved vekst understrekes, gjennom referanse til at det er Gud som gir vekst (1 Kor 3, 6 og 9). Fokus er organisert som et kurs fra torsdag ettermiddag til lørdag ettermiddag. Målgruppen er ledere i lokalmenigheten, særlig stab og menighetsråd, og kurset gir best utbytte når flere fra samme menighet deltar. Tid i programmet er spesielt avsatt til refleksjon i team. Denne prosessen for deltakere fra samme menighet, som begynner under kurset, er et viktig element i opplegget. Det er også lagt inn tid til egenrefleksjon, måltidsfellesskap med mulighet for å utveksle erfaringer med deltakere fra andre menigheter, og et pulserende gudstjenesteliv.

Kurset har syv ordinære undervisningstema, som kulminerer med en utfordringssamling der deltakerne blir oppfordret til å bestemme to–tre prioriteringer for det neste halvåret. Ledelse i endringsprosesser blir her understreket, men mesteparten av denne siste samlingen er egenrefleksjon over hva som er neste skritt etter kurset. Det første temaet i kurset setter fokus på den norske nåtidskonteksten menigheten er en del av, utfordrer på å forstå sin samtid og hvilken rolle lokalmenigheten kan spille. Tema to definerer begrepene menighet, misjon og vekst, og utfordrer på egne forventninger, i tillegg til å gi konkrete innspill til hvordan ledere i menigheten kan møte den daglige, ofte uoversiktlige, virkeligheten. Det tredje temaet utfordrer på lederens intuitive og strategiske egenskaper for å beholde fokus på mulighetene som finnes lokalt. Tema fire gir undervisning om kirken som fellesskap og oppfordrer til å styrke fellesskapet i egen menighet ut fra en ærlig analyse. Tema fem handler om oppdraget menigheten er gitt til å dele evangeliet i nærvær, handling og ord, lokalt og globalt. Det sjette undervisningstemaet gir hjelp til en bærekraftig kristen livsrytme, ved å fokusere på trospraksiser for å vokse i kristen tro. Det siste ordinære undervisningstemaet er

lokalt gudstjenesteliv, presentert som grunnleggende og sentrum for kirkens liv. Relasjon til gudstjenestereform og trosopplæringsreform, og en gudstjeneste som er preget av en kombinasjon av menneskelighet og gudsnærvær blir understreket, der deltakerne blir utfordret på hvordan deres egen gudstjeneste kan være en samling stadig flere ønsker å delta i.

Underviserne består i hovedsak av kirkelige arbeidere i aktiv menighetstjeneste, de fleste er ordinerte prester i Den norske kirke (DnK). Ut fra verdien om at lokalmenigheten selv er subjekt for sin egen menighetsutvikling (Hegstad 2012:14–15), er Fokus-opplegget avgrenset til selve kurset, der siste samling gir konkrete tips og forslag til menighetens videre arbeid.¹¹

Kontekst

Indre kontekst

Senter for menighetsutvikling ved MHS ble opprettet i 2008. Formålet var 1) å bidra til teologisk refleksjon i forhold til utfordringer i den norske, folkekirkelige virkeligheten, 2) å bidra til kritisk formidling av andre kirkers erfaringer inn i norsk sammenheng, og 3) å bidra til praktiske prosesser rundt utvikling i menigheter.¹² De første årene ble det særlig arbeidet med praktiske prosesser rundt utvikling av menigheter, uten at dette skjedde gjennom et fast opplegg. Fordelen var at de lokale forhold fikk stor vekt i prosessen, men samtidig var det behov for et redskap som kunne favne flere menigheter samtidig og strukturere de menighetsutviklende prosessene. Formålet for opprettelsen av senteret viser at *intensjonen* fra begynnelsen har vært å gi et bidrag i forhold til utfordringer i den norske konteksten. De første årene var man på leting etter *hvordan* dette kunne skje.

Misjonsperspektivet har helt fra Misjonsskolen ble startet i 1843 vært en del av institusjonens kultur, og skolens daværende eiere, Det norske misjonsselskap, ble opprettet med tanke på misjonsvirksomhet til andre land. Det misjonale kan dermed sies å ha vært en uutalt basis for oppstarten av SMU. Strukturelt sett var små ressurser allokert til SMU, og det var derfor naturlig å søke etter erfaringer fra andre kirker som kunne danne basis for et norsk konsept.

Ytre kontekst

De siste 20–30 år har det skjedd store samfunnsmessige og kulturelle endringer i den vestlige verden,¹³ og dette har påvirket kirkens og kristendommens stilling også i Norge. Her tenker jeg særlig på store trender som postmodernismen, individualismen, en økende pluralisering og sekulariseringen av samfunnet (Lose 2013:7, 17; Cray 2004:9–10; Høeg and Gresaker 2015:19). Nedgang i medlemstall og i oppslutning om kirkelige handlinger har vært en generell tendens i Vesten, ulikt fra land til land, og den anglikanske kirke som har gitt inspirasjon til utvikling av konseptet, er kanskje den med størst tilbakegang av de europeiske folkekirker (Hanssen 2004:26).

En viktig ulikhet mellom England og Norge er den fortsatt sterke folkekirkevirkeligheten i DnK. Med denne betegnelsen tenker jeg særlig på noen sentrale kjennetegn: Dåpen som medlemskriterium, et ønske om å være kirke for alle i lokalsamfunnet og forholdsvis stor oppslutning om de kirkelige handlingene (kasualia). Folkekirke forstås imidlertid på flere måter, og siden dette er en så viktig del av konteksten for menighetsutvikling, vil jeg her gi en kort skisse av hva jeg forstår med begrepet. I Knut Göran Landgrens masteravhandling om folkekirke og misjon presenterer han fire modeller til forståelse av folkekirken i en svensk kontekst:¹⁴ Service-modellen, Nådemedelsmodellen, Nätverksmodellen og Kärnfylld folkkyrkomodell. Det finnes element i nådemiddelmodellen, slik den blir forstått av Fredrik Modéus, som ligger nær min egen forståelse av folkekirken: vekt på gudstjenesten og nådemidlene, understreking av delaktighet og fellesskap og en vid definisjon av misjon (Landgren 2013:36–39). Likevel er det i størst grad den såkalte kjernefylte modellen, med Harald Hegstad som representant, som danner basis for folkekirkeforståelsen i denne artikkelen. Kirken framtrer både som de menneskene som deltar i gudstjenester og andre samlinger, og av de medlemmene som oftest deltar ved kirkens casualia og de store høytider. Trosfellesskapet og den videre folkekirken forutsetter hverandre, og de som deltar i gudstjenesten har en representativ funksjon overfor de andre medlemmene (Landgren 2013:44–46).¹⁵ Heg-

stad understreker at det er en konstruktiv spenning mellom trosfellesskapet og det som gjerne er kalt folkekirken, forstått som den del av medlemsmassen som ikke jevnlig deltar på kirkens gudstjenester og andre aktiviteter (Hegstad 2012:20).¹⁶ Kristin Graff-Kallevåg presenterer en todelt modell til forståelse av folkekirken. Hun skriver om folkekirken forstått som nådemiddelinstitusjon (ritekirken) og folkekirken forstått som fellesskap (fellesskapskirken). Den første understreker kirkens tilstedeværelse for folket i et område med sine sakrament og riter. Troen i ritekirken kan ha ulike uttrykk og former og blir mest forstått i passive og individuelle kategorier. I fellesskapskirken blir det gudstjenestefeirende fellesskapet tillagt stor vekt. Tro blir forstått mer kollektivt, og den næres og styrkes av praksiser knyttet til det gudstjenestefeirende fellesskapet (Graff-Kallevåg 2015:131–132). Det er folkekirken som fellesskapskirke som i størst grad er i tråd med denne artikkelens forståelse. Jeg er enig med Kjetil Aano når han sier at et folkekirkeperspektiv på vår samtid bør åpne for ulike ekklesiologiske tilnærminger og ha rom for både forskjellige menighetskonsept/måter å strukturere menighetene på og tolkingsrom for hva det vil si å være folkekirke i vår tid (Aano 2015:125).

Hvordan er så oppslutningen om folkekirken? DnK har fortsatt et høyt antall medlemmer, men tendensen de siste årene er en jevn tilbakegang i oppslutning av gudstjenester og kirkelige handlinger.¹⁷ Et eksempel som har vært fokusert mye på, er prosenten av kirkemedlemmer som ikke døper sine barn. På spørsmålet om det er viktig å ha en kirkelig/religiøs ramme rundt markeringen av en fødsel, svarte 15 % færre positivt på dette i 2012 enn i 2000 (Høeg and Gresaker 2015:32). Det er likevel positive signal å spore. Statistikken for 2016 viser en liten stigning i dåpsprosenten blant kirkemedlemmer, bare en liten nedgang i antall konfirmerte av kirkemedlemmene og en fortsatt høy gravferdsprosent.¹⁸ Når det gjelder kirkemedlemmenes forhold til kristen tro svarer 50,1 % av medlemmene i tros- og livssynsundersøkelsen fra 2012 bekreftende på påstanden "Jeg er bekjennende kristen/Jeg er kristen, men ikke bekjennende", og 32,6 % svarer at det passer godt eller delvis godt at "Jesus

er min frelser, som døde for mine synder" (Høeg and Gresaker 2015:46). Ut fra en forståelse av folkekirken hvor fellesskapet med gudstjenesten i sentrum blir tillagt stor vekt, er det likevel en utfordring at så få av kirkens døpte finner sin plass når menigheten samles (Hegstad 2009:100–101).

Proessen som ledet fram til Fokus

På bakgrunn av denne kontekstforståelsen, hvordan ble så Fokus-konseptet utviklet? Hvordan har elementene i prosessen bidratt inn i den norske folkekirkesammenhengen?

Erkjennelse av endringsbehov

Proessen med utvikling av Fokus startet ved at daværende tilsatt i SMU, Ove Conrad Hanssen, inviterte en gruppe prester fra Stavanger bispedømme til England på kursopplegget "Leading your Church into Growth" (LyCiG) i juni 2010. Hvorfor dette skjedde, gir ikke materialet et klart svar på, men det kan tolkes delvis som et initiativ for å finne et mer strukturert opplegg for det menighetsutviklende arbeidet i regi av SMU, og delvis som en erkjennelse av at et mer helhetlig konsept vil være nødvendig for å møte framtidens behov for menighetsutvikling i DnK. At LyCiG på det tidspunkt hadde vært utprøvd i CoE gjennom 17 år, og at bortimot 10 % av alle prestene i kirken hadde deltatt, kan også ha virket motiverende på ønsket om å erfare kurset. Askeland hevder at lokalt baserte endringsprosesser er avhengig av opplevde behov, ideer om og evne til endring (Askeland 2000:58). Det er tydelig at erfaringen av det engelske kurset har gitt ideer til endring, for gruppen av deltakere sendte etter hjemkomst et notat til Stavanger bispedømmekontor, MHS og NMS, der de redegjorde for sin opplevelse av kurset og kom med konkrete anbefalinger om at innholdet i kurset på en eller annen måte burde gjøres tilgjengelig for prester og andre medarbeidere i DnK. Denne prestegruppen mente altså at elementer i det engelske kurset ville være et nyttig bidrag i den norske folkekirkekonteksten.

Aktører og organisering av prosessen

Notatet ble behandlet i relevante fora, og det ble bestemt å gjennomføre et mini LyCiG-kurs på

Sola to dager i mars 2012. To sentrale representanter fra LyCiG England ble invitert. Stavanger bispedømme var representert ved biskop og direktør, staben ved avdeling for menighetsutvikling og de fleste prostene. Det var representanter fra MHS og SMU, fra NMS og Kirkerådet. Hensikten med samlingen var å gi hjelp til avklaring om det er interessant å gå videre med tilrettelegging av kurset for norske forhold. Referatene peker på at et tilsvarende norsk kurs kan berike de prosesser og reformer som alt er på gang, og at menigheter er på jakt etter et redskap som kan skape sammenheng i de pågående prosessene. At dette er et kortfattet kurs gjør at en kan våge å utfordre menigheter til å gjennomføre kurset i en travel hverdag. Det positive i at underviserne representerer ulike fløyer i kirkelandskapet ble også trukket fram av flere. Som konstruktiv kritikk ble det framført at et eventuelt norsk kursopplegg ikke kan være en oversettelse av det engelske, og at det må tas tilbørlig hensyn til den norske menighetskonteksten. Noen savnet også det diakonale og globale perspektivet. SMU fikk tillatelse til å plukke LyCiG fra hverandre og bygge opp en norsk versjon.¹⁹ Prosessen så langt viser altså at et bredt spekter av nøkkelpersoner så muligheter i det engelske kurset, men det ble samtidig understreket at det særegne ved den norske konteksten måtte tydeliggjøres.

En utvidet styringsgruppe for SMU, med representanter fra deltakerne på mini-kurset, fikk i oppgave å gjøre vedtak om videre arbeid med utvikling av et norsk kurs. Kritiske spørsmål ble drøftet inngående,²⁰ men det var likevel vilje til å gå videre. Konklusjonene i referatet på bakgrunn av samtalen var følgende: De verdier i LyCiG som ønskes videreført, er det visjonære, et evangelisk driv, det praktiske og jordnære, rastløsheten og det ikke å slå seg til ro med status quo. En anbefalte å forberede et prøveprosjekt på LyCiG som et lokalt initiativ, og det fortsatte arbeidet med dette ble forankret i SMU. Rammene for prosessen var at opplegget skulle relateres tett til reformene i DnK, og at kurset skulle kontekstualiseres inn i en norsk folkekirkesammenheng. NMS og Stavanger bispedømmeråd lovet økonomisk støtte til prosessen, og framdriftsplanen var at et kursopplegg skulle være

utprøvd og klart til bruk høsten 2015.

En av forutsetningene for å kunne gå videre med utvikling av en norsk versjon var en stabil ledelse. Sokneprest i Ålgård menighet ble engasjert som prosjektleder i en liten stillingsstørrelse, og NMS' konsulent for menighetsutvikling ble stilt til disposisjon for SMU i en del av stillingen. Tanken var at utviklingen av kurset ikke skulle avhenge av noen få personer, men bli gjort av en arbeidsgruppe i fellesskap. Derfor ble en gruppe personer invitert til LyCiG-kurs i England i november 2013.²¹ 16 personer var påmeldt; 10 av disse var prester.²² "Bestillingen" fra SMU til deltakerne var primært å få en opplevelse av kurset og vurdere hva som kunne fungere i en norsk kontekst. Hver enkelt ble invitert til å velge en hovedbolk fra kurset og på en felles arbeidsdag i januar 2014 å presentere en første skisse til formidling av innhold i et norsk kurs. I tenkningen omkring et mulig norsk kurs lå det fra begynnelsen et ønske om legge til rette for videreutdanning i menighetsutvikling med mulighet for å ta studiepoeng. Navnet "Fokus" ble lansert, og det endelige navnet ble senere "Fokus – muligheter i lokalmenigheten".

Våren 2014 ble det arbeidet intensivt. På første møte i arbeidsgruppen ble mye av tiden brukt til gjennomgang og drøfting av forberedte tema til et norsk kurs ut fra noen overordnede perspektiver: 1) Skape forventning om at det kan skje utvikling og vekst i menigheten gjennom deling av livsnære fortellinger som gir gjenkjennelse, ved bibelske eksempler gjennom humor og selvironi og ved å våge å være ærlige uten å bli nedtrykte. 2) Gi konkrete verktøy og hjelp til å ta de første skrittene ved å prioritere det som kan føre til vekst, og gjennom konkrete øvelser og oppgaver. Begrepsbruk, forhold til pågående reformer i DnK og barn og unges plass i tenkingen om utvikling ble drøftet. Et forhold som ble mye diskutert, var spørsmålet om hvilken oppfølging det burde være etter selve kurset.

I siste del av mars 2014 ble det andre arbeidsmøtet avholdt. Utformingen av innholdet i kurset ble videre drøftet med tanke på å lage et kurshefte. Blant det som ble framhevet, var viktigheten av å få inn noe om samarbeidet mellom stab, råd og frivillige, inspirasjon og utfordring fra kirkene i sør og en styrket bevissthet om

hvor forskjellige kirkevirkeligheter som finnes innad i DnK. En redaksjonsgruppe arbeidet grundig med å samordne innspillene og lage et helhetlig hefte. Parallelt med utviklingen av kursinnholdet ble det første kurset forberedt. Det ble avholdt på Sola medio september 2014 med ca. 60 deltakere.

Prosesser som den beskrevet ovenfor er ikke lineære, og det er nødvendig med gradvis tilpassning og forhandling. Leder har hatt kompetanse på dette og har funnet måter å drive prosjektet videre på en inspirerende måte, noe som har vært en viktig forutsetning for at et norsk kurs ble virkeliggjort på forholdsvis kort tid. I ettertid ser man også ulemper med en så stram tidsplan. Den opprinnelige framdriftsplanen la opp til at et kursopplegg skulle være klart til bruk først et år senere enn det som ble tilfelle. Det ble dermed ikke tid til å gå flere runder med å invitere et bredere spekter av aktører, og eierskapet til kurset ble kanskje ikke så bredt som det kunne ha blitt. Prosessen har ført til mobilisering av engasjement og mening hos de aktive aktørene, men selve prosessen har vært lite preget av motstand mot endringene som ble gjort, og det var lite av ulike interesser. Dette har vært positivt for en rask framdrift, men kan ha ført til færre kritiske innspill som kunne ha gjort utfallet mer relevant for et bredere spekter av menigheter.

Hvem som blir aktivisert i prosessens ulike faser når de aktiviseres og fordeling av oppmerksomhet fra ulike aktører, er vesentlig (Askeland 2000:68). Den innledende fase av prosessen var preget av forholdsvis bred deltakelse. På LyCiG-kurset i England i 2013 derimot, som fungerte som en vesentlig "kick-off" for utviklingen av et norsk kurs, var det ikke representanter fra verken Stavanger bispedømmekontor eller Kirkerådet. Som en konsekvens av dette var heller ingen derfra med i den konkrete utformingen av kurset og utviklingen av kursheftet våren 2014. Rett nok var representanter fra flere bispedømmer med til England, men dette var personer som allerede hadde et særlig engasjement for menighetsutvikling. Man kan i ettertid spørre hva som skjedde i overgangen fra vedtak i styringsgruppen for SMU i 2012 til den videre prosessen. Jeg har ovenfor vist at det her både var vilje til å gå videre med prosjektet og kritiske

spørsmål. Hadde noen av aktørene alt fra dette tidspunktet mistet noe av motivasjonen til å være med videre, eller var det som skjedde, tilfeldigheter? Mulige forklaringer på hvorfor Stavanger bispedømmeråd som var en sentral aktør tidlig i prosessen, ikke ble en medspiller i hele prosessen, kan være at LyCiG-kurset i England ikke passet inn i tidsplanen, og at det var utskiftninger i staben ved Avdeling for menighetsutvikling. Kanskje SMU ikke gjorde nok for å invitere andre personer inn i siste fase av prosessen? I ettertid kan man stille spørsmål ved hastigheten på prosessen og hvilke aktører som ble engasjert, men det er et åpent spørsmål om det ville ha vært mulig å engasjere flere og mer ulike aktører.

Oppsummerende drøfting

Et av formålene for opprettelsen av SMU var å bidra til kritisk formidling av andre kirkers erfaringer inn i norsk sammenheng. Et særpreg ved det engelske LyCiG-kurset er et sterkt fokus på misjon, forstått som Guds misjon, som kirken er invitert til å delta i.²³ Dette er søkt videreført i Fokus, som også tar utgangspunkt i Guds misjon. Begrepet misjon blir i kurset forstått vidt. Det er å formidle det kristne budskap om frelse, men også å fremme forsoning, verdighet og håp, begreper som er hentet fra Kirkemøtet i 2012 (KM-sak 07/12). Kursheftet bruker i liten grad begrepene misjon og misjonal i undervisningsbolkene, slik det engelske LyCiG gjør, men det underliggende fokus er gjennomgående på det som kan skape utvikling og vekst i menighetene. Det skjer gjennom å utforme en strategi for dette, ved å skape en kultur som er åpen og inkluderende ved å dele evangeliet i ord og handling og ved gudstjenester som omtales som "rekrutterende". Kanskje én av utfordringene med det misjonale fokuset i kurset er at det ikke blir tydelig nok i selve undervisningen, fordi dette i stor grad har vært et uuttalt premiss (Jfr. indre kontekst)? En mer gjennomgående understrekning av det perspektivet, slik det engelske kurset gjør, ville kanskje ha tydeliggjort dette?

Det er liten tvil om at nedgang i oppslutning om gudstjenester og kirkelige handlinger har vært en viktig bakgrunnsfaktor for utformingen av Fokus. Menighetslederne oppfordres til å fin-

ne de lokale mulighetene for at flere kan finne sin plass når menigheten samles, og det første undervisningsemnet i kursmanualen (kontekst) peker på generasjoner og subkulturer i den lokale konteksten og hvordan menigheten kan bidra til å knytte den enkeltes livsfortelling til bibelens store fortelling (Kursmanual Fokus:7–10). Man kan kritisk spørre om utviklingen av kurset er for tett knyttet opp til en analyse av kirkens svake stilling i samfunnet på bekostning av en grundigere teologisk refleksjon om kirken som misjonerende etter sitt vesen (Hegstad 2007:22)?

Det neste delspørsmålet i artikkelen er i hvilken grad den norske konteksten har preget fokus, og i særlig grad folkekirkeperspektivet. Dette kommer først og fremst til uttrykk i selve undervisningen, gjennomført av norske menighetsledere og prester. Det skjer gjennom den erfaring underviserne har, og ved de eksempler fra konkret norsk menighetshverdag de trekker fram. I første fase besto undervisningsteamet særlig av gruppen som var aktive i utarbeidelsen av kurset, og det er en utfordring å utvide denne slik at personer fra flere forskjellige menighetskontekster blir undervisere. Kursets navn, "Fokus – muligheter i lokalmenigheten", gir et signal om at kurset ønsker å utfordre til et skjerpet fokus på de mulighetene som finnes i lokalmenigheten der deltakeren faktisk er. Det kan i seg selv tolkes som en større åpenhet for de forskjellige kontekster som menigheter i DnK befinner seg i.

En utfordring med alle konsept for menighetsutvikling er at deltakerne kan oppleve at dette kommer i tillegg til alt det de ellers er satt til å gjøre. DnK har de siste årene iverksatt flere ulike reformer fra sentralt hold, som menighetene er pålagt å følge opp. Det ideelle er at menighetsutvikling som en planlagt og styrt aktivitet nettopp skal hjelpe deltakerne til å se sammenheng og mening i det menighetsarbeidet som alt er i gang. Kurset ønsker å gi hjelp til refleksjon over menighetens stilling i forhold til den lokale konteksten og å inspirere til å bruke menighetens utviklingspotensial. Fokus er ikke en ny aktivitet, noe formatet kortkurs understreker. Kurset gir en overkommelig inngang til å komme i gang med målrettet menighetsutvikling. Når det gjelder konkrete reformer, er både tros-

opplæringsreform og gudstjenestereform tematisert i kursheftet (s 65–68) slik dette også er en del av underviserens hverdag. Fokus på barneperspektivet og barns medvirkning (s 41, 65) er viktig i DnK-sammenheng.

Lars Råmunddal har i sin doktoravhandling undersøkt hvordan lokal kirketenkning blir formet i to menigheter gjennom bruk av menighetsutviklende materiale fra utenlandske menighetsutviklingskonsept.²⁴ Den ene av menighetene er Voie i Kristiansand, som tilhører DnK. Råmunddal sier at det er åpenbart at menigheten har valgt disse konseptene for "å utvikle kjernemenigheten eller trosfellesskapet med folkekirkeamenigheten som 'ramme' eller 'misjonsmark'" (Råmunddal 2011:135), og han gir videre noen kjennetegn på det som gjerne kalles kjernemenighet, med henvisning til Hegstad: Betoning av det subjektive og personlige og utadventd aktivitet, samvirke mellom stab og frivillige og menighetsrådets sentrale betydning organisasjonsmessig (ibid.). Råmunddal undersøker ikke Fokus, men man kan spørre, med henvisning til hans analyser, om det implisitt i kurset ligger en tenkning om at den bredere folkekirkeamenigheten blir misjonsmark?

Definisjoner og grunnleggende kirketenkning kommer særlig fram i første del av kapittel 2 i kursheftet (s 15–16).²⁵ Menighet blir forstått som mennesker som samles i Jesu navn (Matt 18,20), og som blir sendt ut i Jesu navn (Joh 20,21). Fellesskap står sentralt også i andre deler av kursheftet, ikke minst det gudstjenestefeirende fellesskapet. Av de to begrepene Graff-Kallevåg bruker om kirkemodeller, er det tydelig at det er folkekirken som fellesskap (fellesskapskirke) og i mindre grad folkekirken som nådemiddelinstitusjon (ritekirke), som er det underliggende idealet (Graff-Kallevåg 2015:131). I forbindelse med begrepet misjon blir det tematisert at oppdraget blir forskjellig forstått i vår kirkevirkelighet. Både det såkalte "folkekirkeperspektivet" (Misjon skal bare foregå for dem som ikke har hørt evangeliet) og "vekkelsesperspektivet" (Misjon gjelder dem som er utenfor, som defineres som ikke-troende) blir snakket om, men begge blir forkastet. Kirken må ta "sendelsen på alvor, overskride sine grenser og gå ut" (s 15) (Hegstad 2009:76). Med referanse til

ordene som blir brukt i dåpsliturgien, fastholdes to tankerekker samtidig: 1) Alle trenger vi å bli bekreftet på det som skjedde i dåpen. Samtidig trenger vi alle å bli utfordret på å leve dåpslivet. 2) Vekten ligger ikke på innenfor eller utenfor, men på Kristus som sentrum og det å være på vei i retning av sentrum. I denne vandringen er vi på forskjellige steder. Den grafiske illustrasjonen på dette forholdet viser at det er mulig å gå i feil retning. Vår oppgave som menighet er å styrke sentrum og kalle mennesker stadig nærmere dette sentrum. Det er en utfordring for kirken at så mange av medlemmene ikke deltar i det gudstjenestefeirende fellesskapet (Hegstad 2009:100–102). Derfor er det et klart mål i kurset at stadig flere skal bli delaktige i det kristne fellesskapet, med gudstjenesten i sentrum. Det er denne kirketenkningen som ligger til grunn for Fokus. Hos den enkelte underviser vil dette selvsagt bli vektlagt noe forskjellig, alt etter ståsted i kirkelandskapet.

På tross av det definerte grunnlaget finnes det elementer i kurset som kan peke i retning av utvikling av trosfellesskapet. Her kan nevnes både undervisningen om kristne trospraksiser og den vekt som menighetsrådet blir tillagt i den strategiske menighetsutviklingen. Kursets understreking av vekst og viktigheten av deltakelse i gudstjenestefellesskapet kan også bli tolket slik at de som er utenfor gudstjenestefellesskapet ikke tilhører menigheten, selv om dette ikke er intensjonen. DnK er imidlertid ikke bare en åpen folkekirke. Den er også en bekjennende folkekirke,²⁶ så de forskjellige elementene i kurset kan tolkes som et ønske om å utvikle både trosfellesskapet og den videre folkekirken samtidig. Hvis det er tilfelle at forskjellige kirkeforståelser ligger under ulike deler av opplegget, er dette en utfordring til at kursopplegget mer konsekvent må relatere til den definerte grunnlagstenkningen.

Halvard Johannessen stiller i en bokomtale spørsmål ved om prosjektet "Menighetsutvikling i folkekirken" klarer å levere et alternativ til evangelikale og frikirkelige modeller for menighetsutvikling, "eller om det er modifisert påvirkning herfra som 'pakkes inn' i et folkekirkelig og akademisk 'omslag'" (Johannessen 2013:442)? Noe av en tilsvarende kritikk kan kanskje ram-

me Fokus, men det avhenger ikke minst av hvilke forutsetninger en tolker ut fra. Forskningsspørsmålet for denne artikkelen er hvilket bidrag Fokus gir i en norsk folkekirkesammenheng. Svaret på dette må vurderes ut fra den forståelse av folkekirken, som artikkelen har lagt til grunn, og den kan selvsagt diskuteres, men på det grunnlaget kan følgende moment tjene som en oppsummering og svar på problemstillingen:

- Kurset har ledere i lokalmenigheter i DnK som målgruppe og utfordrer dem til å se etter de mulighetene for utvikling og vekst som finnes lokalt. Det gir inspirasjon, gjennom ærlige eksempler fra praktikere i lokalt menighetsarbeid i DnK, til at det nytter å arbeide målrettet med menighetsutvikling.
- Det fokuseres særlig på dimensjonen "misjonerende" i Den norske kirkes visjon. Dette fokuset er et særlig viktig bidrag i den norske folkekirken, sett i lys av utviklingen i andre kirker i Nord-Europa, som har hatt en betydelig nedgang i oppslutning om kirken, men også av rent teologiske årsaker. Denne dimensjonen kan gjøres ennå tydeligere i kursopplegget.
- Kurset er kortfattet, og slik gir det en overkommelig inngang til et målrettet arbeid med utvikling av egen menighet og understreker at det er menigheten selv som er aktør for egen utvikling. Faren ved en slik tilnærming er at det nødvendige oppfølgingsarbeidet etter kurset ikke blir igangsatt eller stopper opp en stund etter at kurset er gjennomført.
- Gjennom gudstjeneste og bønn, som er en rytme gjennom kurset, understrekes den åndelige dimensjonen ved menighetsutviklingen. Det er Gud som gir vekst, og utviklingen må gå i retning av sentrum, nemlig Kristus.

Folkekirkeperspektivet kan likevel tydeliggjøres i kurset. Det kan skje ved å invitere et større mangfold av kirkelige ledere inn i undervisningsteamet, og dermed avspeile en større kirkelig bredde. Det kan også skje ved å tilstrebe at kursets forskjellige deler avspeiler den grunnleggende kirketenkningen som ligger til grunn.

Fokus – muligheter i lokalmenigheten er et nytt konsept for menighetsutvikling, som ennå

er under utprøving. Det framstår som et av flere konsept som menigheter kan vurdere, ut fra hva som vil passe best i den konkrete situasjon menigheten befinner seg i. I den grad kurset kan gi menigheter inspirasjon til å arbeide målrettet med menighetsutvikling for å komme et skritt videre, er det i seg selv et bidrag inn i en norsk folkekirkesammenheng.

Litteratur

- Aano, Kjetil. 2015. "Folkekyrkja og organisasjonane. Eit misjonalt frigjeringsprosjekt." I *Folkekirke nå*, edited by Stephanie Dietrich, Hallgeir Elstad, Beate Fagerli and Vidar L. Hånes, 119–127. Oslo: Verbum akademisk.
- Askeland, Harald. 2000. *Reform av den lokale kirke – kontekst, prosess, utfall, KIFO Perspektiv nr. 6*. Trondheim: Tapir forlag.
- Askeland, Harald. 2012. "Menigheten som organisasjon og trossamfunn. Organisasjonsteoretiske grunnperspektiver og forståelsen av menighet i endring." I *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*, edited by Erling Birkedal, Harald Hegstad and Turid Skorpe Lannem, 115–136. Oslo: Iko-forlaget.
- Austnaberg, Hans. 2007. "Bruk av samfunnsvitskapar som komplementære vitskapar i missiologien. Muligheter og begrensingar." *Norsk tidsskrift for misjonsvitenskap/Norwegian Journal of Missiology* 61 (1):21–44.
- Birkedal, Erling. 2015a. "En mangfoldig kirke. En studie og drøfting av kirkemedlemmers ønsker og forventninger til sin lokale menighet." *Tidsskrift for Praktisk Teologi* 32 (2):4–17.
- Birkedal, Erling. 2015b. "Forankring for forandring. En analyse og drøfting av erfaringer med systematisk utviklingsarbeid i menigheter i Den norske kirke i perioden 2011–14." *Tidsskrift for Praktisk Teologi* 32 (2):18–33.
- Birkedal, Erling. 2015c. "Menighetsutvikling i et folkekirkeperspektiv. Hvorfor og hvordan drive systematisk utviklingsarbeid i Den norske kirke." I *Folkekirke nå*, edited by Stephanie Dietrich, Hallgeir Elstad, Beate Fagerli and Vidar L. Haanes, 155–165. Oslo: Verbum.
- Birkedal, Erling, Harald Hegstad, and Turid Skorpe Lannem. 2011. *Sammen i forandring: refleksjoner om menighetsutvikling i folkekirken*. Oslo: Iko-forlaget.
- Birkedal, Erling, Harald Hegstad, and Turid Skorpe Lannem. 2012. *Menighetsutvikling i folkekirken: erfaringer og muligheter*. Oslo: Iko-forlaget.
- Brown, Sally A. 2012. "Hermeneutical Theory." In *The Wiley-Blackwell companion to practical theology*, edited by Bonnie J. Miller-McLemore, 112–122. Malden, Mass.: Wiley-Blackwell.
- Cray, Graham et al. 2004. *Mission-shaped church. church planting and fresh expressions of church in a changing context*. edited by Church House Publishing. London.
- Graff-Kallevåg, Kristin. 2015. "Trosopplæring i folkekirken." I *Folkekirke nå*, edited by Stephanie Dietrich, Hallgeir Elstad, Beate Fagerli and Vidar L. Hånes, 128–134. Oslo: Verbum akademisk.
- Haanes, Vidar L. 2015. "Bidrag til forståelse av folkekirkebegrepet i Norge." I *Folkekirke nå*, edited by Stephanie Dietrich, Hallgeir Elstad, Beate Fagerli and Vidar L. Hånes, 34–47. Oslo: Verbum akademisk.
- Hanssen, Ove Conrad. 2004. "Fra vedlikehold til misjon. Noen perspektiver på menighetsfornyelse og menighetsutvikling i England." *Halvårsskrift for Praktisk Teologi* 21 (2):26–35.
- Hegstad, Harald. 2003. "Hva er menighetsutvikling og hvorfor behøves det?" *Halvårsskrift for Praktisk Teologi* 20 (1):4–9.
- Hegstad, Harald. 2007. "Menighetsutvikling på amerikansk." *Halvårsskrift for Praktisk Teologi* 24 (2):14–23.
- Hegstad, Harald. 2009. *Den virkelige kirke: bidrag til ekklesiologien*. Vol. nr. 19. Trondheim: TAPIR.
- Hegstad, Harald. 2012. "Menighetsutvikling i folkekirken. Grunnlag og formål." I *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*, edited by Erling Birkedal, Harald Hegstad and Turid Skorpe Lannem, 9–23. Oslo: Iko-forlaget.
- Høeg, Ida Marie, and Ann Kristin Gresaker. 2015. *Når det rokkes ved tradisjon og tilhørighet: nedgang i oppslutning om dåp i Oslo bispedømme*. Vol. 2015:2, KIFO rapport (trykt utg.). Oslo: KIFO, Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning.
- Kursmanualen LyCiG. 2013. *Leading your Church into Growth. 10 session course*. [upublisert].
- Johannessen, Halvard. 2013. "Erling Birkedal, Harald Hegstad and Turid Skorpe Lannem (red.): Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter. Oslo: Iko-forlaget (Prismet bok) 2012. Bokmelding." *Teologisk Tidsskrift* (4):438–442.
- Landgren, Knut Göran. 2013. *Folkyrka och mission i en luthersk kontext: missionell missionsförståelse i relation till luthersk kyrkoförståelse och folkkyrkotanken; Folk Church and Mission in a Lutheran Context – Missional understanding of mission in relation to Lutheran understanding of the Church and the Folk-Churchconcept*.
- Lose, David J. 2013. *Preaching at the Crossroads. How the World – and Our Preaching – Is Changing*. Minneapolis: Fortress Press.
- Råmunddal, Lars. 2011. *Konsept og endring: en studie av hvordan lokale ekklesiologier formes*. Vol. 22. Trondheim: Tapir akademisk forlag.
- Råmunddal, Lars. 2012. "Er menighetsutvikling 'naturlig'? En kritisk drøfting av Christian A. Schwartz' biotiske kirkevekstparadigme." I *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*, edited by Erling Birkedal, Harald Hegstad and Turid Skorpe Lannem, 169–186. Oslo: Iko-forlaget.
- Senter for menighetsutvikling. [2014]. *Fokus – muligheter i lokalmenigheten*. Misjonshøgskolen [upublisert].
- Sirris, Stephen. 2015. "Fra selvbestemmelse til selvledelse? Menighetsutvikling som et målrettet og verdibevisst arbeid blant ansatte medarbeidere i lokalmenigheten." *Tidsskrift for Praktisk Teologi* 32 (2):34–47.

Noter

- 1 <https://kirken.no/nb-NO/bispedommer/stavanger/tema/menighetsutvikling/verktoy-for-menighetsutvikling/>, besøkt 27042016.
- 2 <http://namunorge.no/produktkategori/boker/>, besøkt 27042016.
- 3 <http://www.agenda1.no/om-agenda1>, besøkt 27042016.
- 4 Det finnes ulike forståelser av folkekirken og jeg vil senere i artikkelen presentere det syn på folkekirken jeg legger til grunn.
- 5 <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styreskirken/plandokumenter/visjonsdokument/>, besøkt 20170405. Tradisjonelt har misjon gjerne vært oppfattet som en aktivitet, mens en i nyere misjonstenkning har understreket at det å være sendt hører med til kirkens identitet. For å uttrykke dette har en benyttet begrepene misjonell eller misjonerende (Hegstad 2009:75).
- 6 Det finnes på biblioteket VID Misjonshøgskolen.

- 7 <https://www.vid.no/om-oss/fakultet-for-teologi-diakoni-og-ledelsesfag/senter-for-menighetsutvikling/fokus/>, besøkt 05042017.
- 8 <http://www.leadingyourchurchintogrowth.org.uk/>, besøkt 05042017.
- 9 En tilpasset bruk av Askelands teori legger til grunn at det er mulig å studere kirkelig endring på en fruktbar måte innen en organisasjonssosiologisk ramme. Særpreget i kirkelige organisasjoner kommer til sin rett i det objekt som analyseres (se Askeland 2000:71). I dette tilfellet dreier det seg om analyse av en prosess, som i seg selv ikke er spesielt kirkelig. Resultatet av prosessen derimot, selve kurset Fokus, skal fungere innen en kirkelig ramme med det særpreget som dette innebærer. Askeland har andre steder drøftet hvilke implisitte antakelser man får med på kjøpet når en låner perspektiv fra samfunnsfagene (Askeland 2012). Se til dette også Austnaberg 2007.
- 10 Gjennomgangen her bygger på kursheftet for Fokus og <http://www.vid.no/om-oss/fakultet-for-teologi-diakoni-og-ledelsesfag/senter-for-menighetsutvikling/fokus/>, besøkt 05122016.
- 11 Spørsmål om videre oppfølging etter kurset har blitt drøftet gjentatte ganger. Den eneste oppfølging fra kursledelsen er at prosjektleder en stund etter kurset har en telefonsamtale med en representant fra deltakende menigheter for å høre hvordan det går.
- 12 <https://www.vid.no/om-oss/fakultet-for-teologi-diakoni-og-ledelsesfag/senter-for-menighetsutvikling/>, besøkt 06042017.
- 13 Med dette forstår jeg særlig vest- og Nord-Europa og USA.
- 14 Selv om avhandlingen refererer til svensk kontekst, er den særlig interessant for denne artikkelen siden den fokuserer på både folkekirke og misjon.
- 15 Landgren kritiserer Hegstads modell ut fra svenske forhold. Den forutsetter både gudstjenestefeirende enheter og at det skjer trosformidling til majoriteten av kirkens medlemmer, noe som i liten grad er tilfelle i Sverige (Landgren 2013:49).
- 16 Høeg og Gresaker anslår det de kaller "aktivitetskristne" til å omfatte 10–20 % av medlemmene, mens de kulturkristne og de distanserte medlemmene utgjør resten (Høeg and Gresaker 2015:22–23).
- 17 https://www.ssb.no/kultur-og-fritid/statistikker/kirke_kostraaar, besøkt 12052017
- 18 <https://kirken.no/statistikk>, besøkt 22042017.
- 19 Fri bruk av hverandres kursmateriale er skriftliggjort i avtale av 25. august 2014.
- 20 Blant annet forankring av kurset på menighetsnivå og at hele DnK måtte være målgruppe.
- 21 Det ligger en sterk styring av prosessen i hvilke personer som ble med på denne turen. Flere av biskopene ble kontaktet for å få en representant fra deres bispedømme, men det viste seg vanskelig å rekruttere deltakere.
- 22 En prest fra Oslo bispedømme måtte melde avbud. Det var to personer hver fra Møre og Bjørgvin bispedømmer, 7 fra Stavanger bispedømme i tillegg til prosjektleder, SMU-leder og NMS-konsulent. Prosjektleder MUV/Borg bispedømme var med som observatør.
- 23 Den store holdningsendringen i menighetene blir beskrevet som det å gå fra en tankegang om at kirken skal betjene seg selv, til å se på seg selv – og kirken – som en tjener for Guds misjon (Kursmanualen LyCiG, 2013).
- 24 Han undersøker bruk av impulser fra Naturlig menighetsutvikling, fra Willow Creec Community Church og fra Saddleback Community Church.
- 25 Her er det trukket veksler på Hegstad 2009, både når det gjelder menighets- og misjonsforståelse og forståelsen av folkekirken. Jeg viser til kapittel 2 og 4, særlig s 75–77.
- 26 <https://kirken.no/nb-NO/om-kirken/slik-styres-kirken/plandokumenter/visjonsdokument/>, besøkt 04122017. Jfr. henvisning til Andreas Aarflot i Haanes 2015:45, som hevder at DnK er både folkekirke og bekjennelseskirke samtidig.